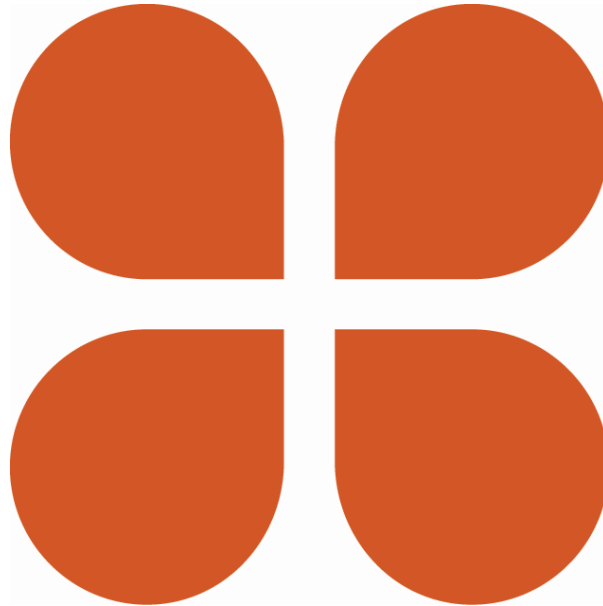

Rapport från Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetets bidrag till arbetet med miljömålen

- Återrapportering enligt
regleringsbrev 2014 och 2015

Riksantikvarieämbetet 2015

Box 5405

114 84 Stockholm

www.raa.se

registrator@raa.se

PM

Datum 2015-02-16

Dnr 1.1.2-599-2014

Version 1.0

RIKSANTIKVARIEÄMBETETS BIDRAG TILL ARBETET MED
MILJÖMÅLEN. ÅTERRAPPORTERING ENLIGT
REGLERINGSBREV 2014 OCH 2015

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	5
UPPDRAGET.....	7
RIKSANTIKVARIÉÄMBETETS ROLLER I MILJÖMÅLSSYSTEMET	9
GENERATIONSMÅLET OCH MILJÖMÅLEN	9 -
ÖVERGRIPANDE UTGÅNGSPUNKTER.....	9 -
FYRA ROLLER	11 -
RIKSANTIKVARIÉÄMBETETS ARBETE FÖR MILJÖMÅLEN	13
BEGRÄNSAD KLIMATPÅVERKAN	13 -
LEVANDE SJÖAR OCH VATTENDRAG	14 -
HAV I BALANS SAMT LEVANDE KUST OCH SKÄRGÅRD	15 -
LEVANDE SKOGAR.....	16 -
ETT RIKT ODLINGSLANDSKAP	19 -
STORSLAGEN FJÄLLMILJÖ.....	20 -
GOD BEBYGGD MILJÖ	21 -
ETT RIKT VÄXT- OCH DJURLIV.....	23 -
DET INTERNA MILJÖARBETET.....	24 -
EFFEKTIVISERA MILJÖMÅLSARBETET	28
MÅLÖVERGRIPANDE ANALYSER AV KULTURMILJÖARBETET	28 -
PÅBÖRJA LANDSKAPSOBSERVATIONER.....	28 -
KOMMUNICERA SAMHÄLLSNYTTAN	29 -
SAMVERKAN MED DE UPPFÖLJNINGANSVARIGA	29 -
STÄRK DET INTERNA MILJÖARBETET	30 -
KÄLLOR.....	31

Sammanfattning

Miljöpolitiken och kulturmiljöpolitiken är båda tvärssektoriella sakområden. I miljömålssystemet ska de två områdena integreras i varandra.

Miljömålsarbetet och kulturmiljöarbetet är ömsesidigt beroende av varandra för möjligheterna att nå målen för de båda politikområdena.

I miljömålssystemet har Riksantikvarieämbetet ansvar för att (1) genomföra och (2) följa upp det egna arbetet samt att rapportera till de uppföljningsansvariga myndigheterna hur detta bidrar till miljömålen. Som central förvaltningsmyndighet på kulturmiljöområdet har Riksantikvarieämbetet även ansvar att (3) stödja de övriga genomförande- och uppföljningsmyndigheterna. Därtill kan myndigheten ha (4) en översikt över kulturmiljöfrågorna baserad på uppföljningsmyndigheternas sammanställningar och analyser av respektive miljösmål.

Riksantikvarieämbetet verkar för generationsmålet och miljömålen genom en rad olika insatser. I myndighetens eget arbete och genom stödet till andra myndigheters genomförande och uppföljning skapar vi förutsättningar för att nå målen där kulturmiljön är en preciserad aspekt. Den direkta miljöbelastning som myndighetens verksamhet ger upphov till hanteras i det interna miljöarbetet, till exempel energi- och resursförbrukning, utsläpp av koldioxid m.m. Detta bidrar till ett flertal olika miljösmål. I denna promemoria ges ett antal exempel på hur myndigheten konkret verkar för miljömålen.

Riksantikvarieämbetet ser några områden där myndighetens insatser för miljömålen kan förbättras.

1. Myndighetens medverkan i den fördjupade utvärderingen kan utvecklas genom målövergripande analyser av kulturmiljöaspekten i miljömålen.

2. Myndigheten avser vidare att påbörja så kallade landskapsobservationer genom att mäta och följa upp påverkan på kulturmiljöer genom befintlig statistik.

3. Riksantikvarieämbetet avser att ta fram en informationskrift som kommunicerar samhällsnyttan av ett kompetent kulturmiljöarbete inom andra sektorer, beskriver myndighetens roll och hur myndigheten kan stödja andra myndigheter med ansvar i miljömålssystemet. Genomslaget av myndighetens stöd till andra sektorer behöver även följas upp och utvärderas.

4. Riksantikvarieämbetet och de miljömålsansvariga myndigheterna kan tillsammans utveckla samverkan och göra systemen för att följa upp kulturmiljöaspekterna av respektive miljömål mer ändamålsenliga.

5. Myndigheten ser avslutningsvis förbättringsområden som kan stärka det interna miljöarbetet, bland annat organisation, utbildning, de interna målen och uppföljningen.

Uppdraget

Riksantikvarieämbetet ska redovisa hur myndigheten verkar för att generationsmålet och miljökvalitetsmålen nås och hur arbetet integreras i genomförandet av myndighetens verksamhet. I uppdraget ingår också att belysa och analysera förutsättningarna för att myndigheten effektivt ska kunna företräda kulturmiljöaspekterna i arbetet för att nå miljökvalitetsmålen. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Kulturdepartementet) senast den 22 februari 2015.¹

¹ Regleringsbrev för budgetåret 2015 avseende Riksantikvarieämbetet. s. 5.

Riksantikvarieämbetets roller i miljömålssystemet

Generationsmålet och miljömålen

Miljömålssystemet är den centrala, gemensamma plattformen för olika aktörer i det svenska miljöarbetet. Generationsmålet anger inriktningen för den samhällsomställning som behöver ske inom en generation för att miljö kvalitetsmålen ska nås. Miljö kvalitetsmålen beskriver det tillstånd i den svenska miljön som miljöarbetet ska leda till. Det finns även preciseringar av miljö kvalitetsmålen. Preciseringarna förtydligar målen och används i det löpande uppföljningsarbetet av målen.²

Övergripande utgångspunkter

Det finns ett antal övergripande utgångspunkter som sätter ramarna för Riksantikvarieämbetets roll i miljömålssystemet. Det är miljömålssystemets utformning och förutsättningar, kulturmiljölagen och målen för kulturmiljöarbetet samt myndighetens instruktion.

Miljömålssystemets utformning och förutsättningar

Regeringen har pekat ut att 25 myndigheter har ett ansvar att genomföra verksamhet som leder till att samtliga miljömålen uppnås. Måluppfyllelsen är således ett resultat av många myndigheters insatser. Roll- och ansvarsfördelningen framgår av Statskontorets utredningar om myndigheternas arbete inom miljömålssystemet³ samt styrningen och arbetet inom miljömålssystemet⁴. Enligt utredningarna finns två huvudsakliga ansvarsområden i miljömålssystemet, nämligen genomförande- och uppföljningsansvar.

Ingen enskild myndighet förfogar själv över alla de insatser och styrmedel som behövs för att nå miljömålen. Detta gäller samtliga miljömål, med

² miljömål.se

³ Statskontoret 2013:12.

⁴ Statskontoret 2014:10.

eller utan kulturmiljöaspekter. I miljömålssystemet är kulturmiljöarbetet och miljöarbetet ömsesidigt beroende av varandra. Exempelvis kan vare sig miljömålet om Levande skogar eller kulturmiljömålen uppnås om inte skador på fornlämningar upphör i skogsbruket. Flera centrala myndigheter har på så vis ett kulturmiljöansvar i miljömålssystemet. För att detta ska fungera på ett ändamålsenligt sätt behöver berörda myndigheter ha tillräcklig egen kompetens för att genomföra och följa upp kulturmiljöarbetet inom sina respektive verksamhetsfält.

Kulturmiljölagen och målen för kulturmiljöarbetet

Kulturmiljölagen pekar ut att ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda medborgare som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. De som planerar eller utför olika verksamheter och åtgärder som påverkar kulturmiljön ska se till att skador undviks eller begränsas.⁵ Bestämmelserna i kulturmiljölagen syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer.⁶

Målen för kulturmiljöarbetet ska styra de statliga insatserna på kulturmiljöområdet. De ska även inspirera och vägleda politiken i kommuner och landsting. Målen lades fast i riksdagen genom propositionen Kulturmiljöns mångfald.⁷ Målen lyder:

- ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas,
- människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön,
- ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser samt
- en helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen.

⁵ Kulturmiljölag (1988:950), 1 kap. 1 §. -

⁶ SFS 2013:548 Lag om ändring i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. -

⁷ Prop. 2012/13:96 Kulturmiljöns mångfald. -

Myndighetens instruktion

Enligt Riksantikvarieämbetets instruktion ska myndigheten verka för att det generationsmål för miljöarbetet och de miljömål som riksdagen har fastställt nås och vid behov föreslå åtgärder för miljöarbetets utveckling. Myndigheten ska i fråga om sitt miljöarbete rapportera till Naturvårdsverket och samråda med verket om vilken rapportering som behövs. Riksantikvarieämbetet har även till uppgift att med utgångspunkt i de nationella kulturpolitiska målen och de nationella målen för kulturmiljöarbetet vara pådrivande och stödjande inom sitt verksamhetsområde.⁸

Fyra roller

Riksantikvarieämbetets arbete i miljömålssystemet utgår utifrån det ramverk som redogjorts för ovan och utmynnar i olika roller och ansvarsområden (bild 1).

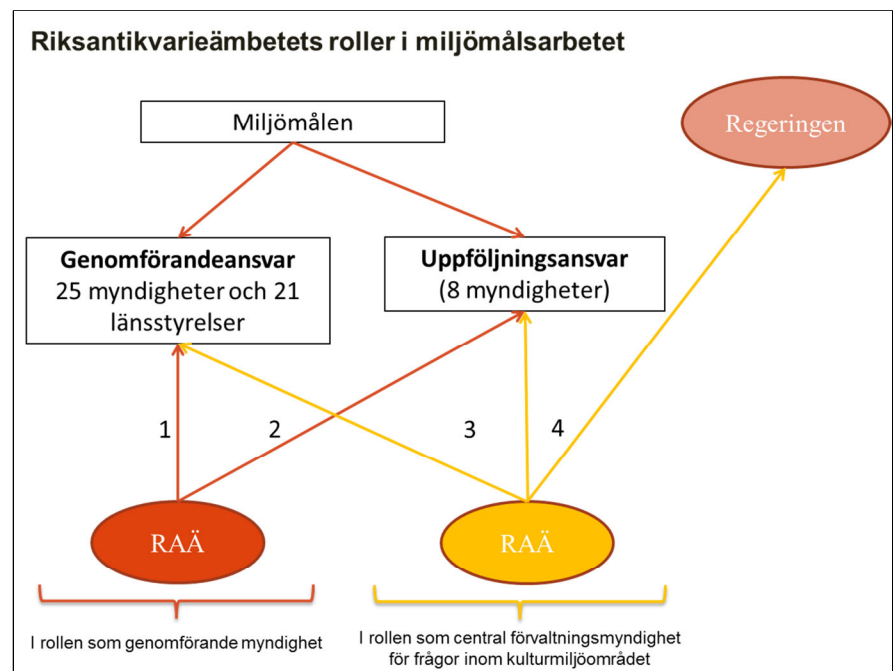

Bild 1. Riksantikvarieämbetets (RAÄ) roller.

⁸ Förordning (2007:1184) med instruktion för Riksantikvarieämbetet.

1. Genomförandeansvar: Riksantikvarieämbetet har ett utpekat ansvar som genomförandemyndighet. Det innebär att myndighetens arbete ska leda till att samtliga miljömål uppnås. Detta ansvar delar myndigheten med övriga 25 myndigheter och 21 länsstyrelser i systemet.

2. Uppföljningsansvar: Myndigheten har i likhet med övriga myndigheter med genomförandeansvar också ett ansvar att följa upp och rapportera det egna arbetet till de åtta myndigheter som har ett uppföljningsansvar i miljömålssystemet.

3. Mot bakgrund av rollen som central förvaltningsmyndighet på kulturmiljöområdet ska myndigheten stödja både genomförande- och uppföljningsmyndigheter. Myndigheten kan till exempel bidra med att revidera eller att identifiera nya indikatorer för berörda miljömål. Här ligger fokus framför allt på de myndigheter som ansvarar för miljömål med preciseringar om kulturmiljö.

4. Ansvar för kulturmiljööversikt. När genomförandemyndigheterna rapporterar in sina respektive insatser i relation till målen med kulturmiljöpreciseringar öppnas möjligheten att samlat och systematiskt fånga upp och analysera det samlade kulturmiljöarbetet i miljömålssystemet. Riksantikvarieämbetet har ingen sådan roll idag men den kan utvecklas och användas till exempel i Naturvårdsverkets målövergripande analyser mot generationsmålet eller i avrapporteringar till regeringen.

Riksantikvarieämbetets arbete för miljömålen

Riksantikvarieämbetet ska bland annat verka för att det finns ändamålsenliga metoder för arbetet med kulturmiljöer och följa upp och utvärdera kulturmiljöområdets styrmedel och arbetssätt. Myndigheten ska också förvalta nationella databaser för kulturhistorisk information, samt verka för att internationella och interkulturella perspektiv beaktas och utvecklas inom myndighetens verksamhetsområde.

Riksantikvarieämbetet genomför en rad insatser som kan bidra till generationsmålet och till miljömålen. Genom myndighetens kulturmiljöarbete och genom stöd till andra myndigheter i genomförande och uppföljning skapas förutsättningar för nå målen. Myndigheten bidrar även till målen genom att minska den direkta miljöbelastning som verksamheten ger upphov till, exempelvis energi- och resursförbrukning och utsläpp av koldioxid. Exempel på myndighetens arbete för miljömålen redovisas nedan.

Begränsad klimatpåverkan

Klimatanpassa och energieffektivisera

Riksantikvarieämbetet har tagit fram ett treårigt program för myndigheten och en nationell handlingsplan för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse med målsättningarna att (1) skydda genom förebyggande förvaltning och planering, (2) öka kunskaperna om konsekvenserna av ett förändrat klimat samt (3) öka kunskaperna om kulturhistoriska förutsättningar för energieffektiviseringar och andra åtgärder i bebyggelsen för att möta ett förändrat klimat.⁹ Detta arbete har även bäring på miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö.

Bakgrunden till insatserna är att konsekvenserna av klimatpåverkan på kulturmiljöer är flerfaldiga. Effekterna av ett förändrat klimat kommer direkt att påverka möjligheterna att bevara kulturhistoriska byggnader genom till

⁹ Klimatanpassning och energieffektivisering – en nationell handlingsplan för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse 2015-2017 Riksantikvarieämbetet dnr 3.5.1-1380-2014. Arbetshandling.

exempel extrem nederbörd, stormar och översvämningar. En ökad växtlighet ställer t.ex. högre krav på markskötsel och det biologiska kulturarvet kommer att påverkas av förändrade vegetationsbetingelser. Klimatanpassningsåtgärder kan i sig också direkt påverka kulturmiljöer, som invallningar, fördämningar etc. Andra åtgärder som syftar till att minska utsläppen av klimatgaser, som energieffektiviseringar, kan skada arkitektoniska och kulturhistoriska värden om de inte tar hänsyn till de förutsättningar som ligger i byggnadens egenskaper.¹⁰

Levande sjöar och vattendrag

Ökade kunskaper för att göra avvägningar

När Riksantikvarieämbetet tidigare hade möjligheten prioriterades fördelningen av kulturmiljövårdsanslaget¹¹ till länsstyrelser som satsade på att utveckla kunskapsunderlag om kulturmiljöer vid sjöar och vattendrag. Under perioden 2010–2013 utgick sammanlagt drygt 12 miljoner kronor till 14 olika länsstyrelser. 2014, när villkoren för fördelningen av medel till kunskapsunderlag förändrades, utgick närmare fyra miljoner kronor till 15 olika länsstyrelser.¹²

Bakgrunden till prioriteringen var att kunskaperna om kulturmiljöer vid vattendrag är begränsade. Behovet var stort av att förbättra kunskapsläget och därmed möjliggöra avvägningar mellan natur och kulturmiljöintressen. Det gäller till exempel vid genomförandet av åtgärdsprogrammen enligt vattendirektivet. Då kan det uppstå målkonflikter mellan åtgärder för natur och kulturmiljöer. Värdefulla kulturmiljöer i form av kvarn- och kraftfördämningar kan påverka vattendragens biologiska status genom att de är vandringshinder för fiskar och musslor m.m. Förbättrade kunskapsunderlag ger möjlighet till

¹⁰ Klimat- och miljöeffektens påverkan på kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Delrapport 2. - Vilken påverkan får klimatförändringarna? -

¹¹ Anslaget 7:2 bidrag till kulturmiljövård. T.o.m 2013 begränsade regeringen belopp som kunde fördelas till kunskapsunderlag enligt 9 § förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer. Begränsningen framgick av Riksantikvarieämbetets regleringsbrev och föranledde att myndigheten prioriterade mellan olika insatser. 2014 togs denna begränsning bort. -

¹² Utdrag ur Källa. -

avvägningar mellan åtgärder, till exempel kan byggande av så kallade omlöp vara ett sätt att öppna upp vandringsvägar utan att fördämningar behöver rivas. Genom att hänsyn kan tas till kulturmiljöerna förbättras förutsättningarna att nå målets precisering om bevarade kulturmiljöer.

Med anledning av att vattenmyndigheternas förvaltningscykel 2009–2015 går mot sitt slut har Riksantikvarieämbetet för avsikt att följa upp och utvärdera genomförandet av åtgärdsprogrammet enligt vattendirektivet ur ett kulturmiljöperspektiv. Centrala frågeställningar är om hänsyn har tagits till kulturmiljöer vid genomförande av åtgärdsplanerna och om detta har bidragit till preciseringen om bevarade natur- och kulturmiljövärden för målet om Levande sjöar och vattendrag. Resultatet kan användas i kommande årliga uppföljningar och i fördjupade utvärderingar.

Hav i balans samt levande kust och skärgård

Havsplaner kan öka hänsynen

Riksantikvarieämbetet deltar i Havs- och vattenmyndighetens arbete med havsplaner genom att lämna olika typer av underlag som rör kulturmiljö. Bland annat har myndigheten sammanställt kulturmiljövårdens samlade underlag för nulägesbeskrivningen, det första steget i Havs- och vattenmyndighetens arbetsprocess. I samband med detta påpekades bland annat ett antal brister i kunskapen om kulturmiljöns värden till havs samt behovet av att peka ut riksintressen för kulturmiljövården.¹³

Myndigheten lämnade även förslag om utformningen av planeringsmål och inriktningsdokumentet för det fortsatta arbetet med havsplanerna.¹⁴

En utvecklad havsplanering kommer troligen att förenkla hänsynen till de marina kulturmiljöerna till havs, längs kusten och i skärgården.

Förutsättningarna för att bevara och förvalta dessa miljöerna påverkas av övergripande förändringsprocesser som minskat antal fastboende och

¹³ Remiss från Havs- och Vattenmyndigheten. Begäran om sektorsunderlag till kommande havsplanering. Riksantikvarieämbetet dnr 1.1.4-00476-2013.

¹⁴ Bl.a. Remiss Förslag till direktiv om havsplanering och integrerad kustförvaltning. Riksantikvarieämbetet dnr. 1.1.4-03432-2013.

yrkesverksamma inom kustnäringar, ökat antal sommarboende och turister. Trenderna kan innebära både positiva och negativa konsekvenser beroende på åtgärder för att ta tillvara kulturmiljöerna i planeringen av bebyggelse, markanvändning och infrastruktur.¹⁵

Arkeologiska bottenundersökningar

Riksantikvarieämbetet lämnar även remissyttranden över miljökonsekvensbeskrivningar i samband med större utbyggnader av vindkraft, el- och gasledning m.m. till havs. I yttrandena betonas nödvändigheten av ett väl fungerande samspel mellan länsstyrelser och exploateringsföretag för att skador på kulturmiljöer ska undvikas. Vid planeringen kan marin arkeologisk kompetens behöva delta i bottenundersökningar i skeden när lämpliga platser för lokalisering utreds.¹⁶ Ett exempel är när vindkraftsparker planeras och byggs i grundområden som under förhistorisk tid var landområden. Där finns ofta lämningar efter förhistoriska boplatser som kan skadas av oförsiktig planering och utbyggnad. Även de för Östersjön karaktäristiskt välbevarade trävraken kan beröras. I båda fallen handlar det om unika lämningar som har bevarats väl genom att de under lång tid legat skyddade under vatten där bevarandeförhållandena är mycket goda. Om sådana boplatser eller vrak skadas kan det vara ett brott mot kulturmiljölagen och en minskad möjlighet att nå miljömålet med dess preciseringsområden om bevarade natur- och kulturmiljövärden och kulturlämningar under vatten.

Levande skogar

Gemensamt projekt ska öka hänsynen

Riksantikvarieämbetet har i samverkan med Skogsstyrelsen under 2012–2014 följt upp skogsbrukets skador på fornlämningar och övriga kulturlämningar. Verksamheten genomfördes inom ramen för

¹⁵ Slutredovisning av miljömålsprojektet. Indikatorer för levande kust och skärgård: att mäta förutsättningarna för framtidens kulturarv. ISBN 91-7209-343-9.

¹⁶ Kulturmiljölagen (1988:950), tillämpningen av plan- och bygglagen (2010:900), miljöbalken (1998:808), lag (1966:314) om kontinentalsockeln samt lagen (1992:1140) om Sveriges ekonomiska zon skapar förutsättningar för att bevara, använda och utveckla kulturmiljöerna.

Skogsstyrelsens hänsynsuppföljning och är en vidareutveckling av de uppföljningar som Riksantikvarieämbetet och Skogsstyrelsen gjort sedan slutet av 1990-talet.

2014 initierade Riksantikvarieämbetet tillsammans med Skogsstyrelsen ett projekt där också skogsnäringen och andra intressenter deltar.¹⁷ Syftet är att minska skador på fornlämningar i skogsbruket genom att öka kunskapen om de bakomliggande orsakerna till varför de uppstår. Bland annat kartläggs länsstyrelsernas och Skogsstyrelsens samverkan med skogsnäringen när det gäller fornlämningar i samband med avverkningar. Möjligheten att certifiera skogsbolag, entreprenörer och produkter undersöks som ett sätt att få skogsbolagen att ta ansvar för att inte skada fornlämningar. Andra frågor som utreds är i vilken grad brott mot kulturmiljölagen anmäls samt möjligheterna att införa sanktionsavgifter för vissa brott mot kulturmiljölagen.¹⁸

Bakgrunden till projektet är att hälften av alla kända fornlämningar som berörs av skogsbruk påverkas negativt eller skadas.¹⁹ Skadorna uppstår vid avverkning, gallring, markberedning och genom maskinell plantering. Den bristande hänsynen och förstörelsen av fornlämningar är brott mot kulturmiljölagen och hinder ur kulturmiljösynpunkt för att nå miljömålet om levande skogar. Riksantikvarieämbetet genomför även flera andra åtgärder för att skadorna ska upphöra.

Uppgifter om fornlämningar korrigeras

Informationen om de forn- och kulturlämningar som skogsnäringen ska ta hänsyn till lagras i digitala fornminnesinformationssystemet (FMIS). En möjlighet att minska skadorna kan vara att öka noggrannheten i uppgifterna om fornlämningarnas geografiska läge. Det skulle underlätta

¹⁷ Projektplan – Skogsbrukets skador på kulturmiljön - orsaksanalys och åtgärdsförslag. Dnr. - 3.5.1-00609-2014. 2015 har Riksantikvarieämbetet och Skogsstyrelsen uppdrag i respektive - regleringsbrev. -

¹⁸ Direktupphandling av rättsutredning rörande fornminnesbrott enligt kulturmiljölagen - (1988:950). Dnr 2.1.1-02726-2014. -

¹⁹ Hänsynen till forn- och kulturlämningar. Resultat från Hänsynsuppföljning - Kulturmiljöer 2013. Skogsstyrelsen rapport 4:2014 s. 12. -

hänsynen i samband med avverkningar och förenkla Skogsstyrelsens uppföljning av hänsynen enligt skogsvårdslagen. Bakgrunden är att fornlämningarnas läge ursprungligen mättes in manuellt vid fältinventeringar med Lantmäteriets tryckta fastighetskarta i skala 1:10 000 som underlag. Den manuella inmätningmetoden gav en noggrannhet som inte är tillräckligt för dagens metoder i skogsbruket.

När den nya kulturmiljölagen trädde i kraft 2014 ändrades också praxis för vilka lämningar som ska bedömas som lagskyddade. En lämning som var oskyddad för 30 år sedan kan idag bedömas som en fornlämning, och vice versa. FMIS speglar praxis vid det tillfälle när en fornlämning registrerades och inte hur lagen tillämpas idag. Den antikvariska bedömningen behöver därför uppdateras.

För att effektivisera hanteringen av fornminnesinformation i statsförvaltningen i stort har Riksantikvarieämbetet initierat ett femårigt program, Digital arkeologisk process (DAP). Skogsstyrelsen är en av fem utpekade intressenter i programmet. Bland annat utreds möjligheten att använda fjärranalys av flygbilder för att göra fornlämningarnas lägesbestämning exaktare. Förutsättningarna för hänsyn i skogsbruket skulle då kunna öka och därmed möjligheten att nå målets precisering om bevarade natur- och kulturmiljövärden.²⁰

Skog och historia - inventeringar granskas

45 000 skogliga kulturlämningar som inventerades i samband med arbetsmarknadsprojektet Skog & Historia granskas, kvalitetssäkras och registreras i FMIS genom ett samarbete med Skogsstyrelsen. Tillförseln av kvalitetssäkrad information ökar möjligheterna att ta hänsyn i samband med skogsbruk. Arbetet pågår mellan 2012–2016.²¹

²⁰ Bland annat Kvalitetshöjning av fornminnesinformation och FMIS processer - ingår i DAP program. Dnr 2.10.1-04043-2014.

²¹ Till exempel Rapport, 2014:14. Skog och Historia. Granskning och kvalitetssäkring av kulturhistoriska lämningar i Västernorrlands län 2013. Flera socknar och kommuner. Dnr 3.4.2-02051-2014.

Skogsägarna informeras om fornlämningar

Pilotprojektet Fornlämningar under rationell administration (FURA) genomfördes i samverkan med Skogsstyrelsens konsulenter. De förmedlade faktablad med information från länsstyrelsen om vilken hänsyn som ska tas till fornlämningar i samband med skogsbruk. Projektet avslutades under 2014.

Möjligheter att följa upp skador förbättras

Avverkningsanmälningar är centrala för uppföljningen av kulturmiljön. Riksantikvarieämbetet analyserar just nu länsstyrelsernas samtliga avverkningsbeslut mellan 2009–2013. Syftet är att utreda möjligheten att följa upp skador genom att använda överinseendet av länsstyrelsernas tillsyn av skogsärenden enligt 2 kap. kulturmiljölagen, men även för att säkerställa en rättssäker tillämpning av kulturmiljölagen i inom alla berörda samhällssektorer.²² Parallellt arbetar länsstyrelserna och Skogsstyrelsen med en gemensam digital inlämningsfunktion för skogsägare ("En dörr in"). Detta innebär att det blir enklare att följa avverkningsanmälningar och den information om fornlämningar som länsstyrelsen lämnar i samband med detta.

Ett rikt odlingslandskap

Kulturmiljöeffekter utvärderas

Riksantikvarieämbetet påbörjar under 2015 en utvärdering av konsekvenserna av att miljöersättningen till jordbrukarna för skötsel av natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet har tagits bort ur det nya Landsbygdsprogrammet för 2015–2019.²³ Den borttagna ersättningen har varit ett framträdande styrmedel både för kulturmiljömålen och målet om ett rikt odlingslandskap. Som jämförelse kan nämnas att länsstyrelserna från anslaget 7:2 bidrag till kulturmiljövård under perioden 2011–2014 tillsammans betalade ut i genomsnitt ca 62 miljoner kr per år i bidrag för

²² Överinseende av skogsärenden och 2 kap KML. Dnr 3.5.1-00603-2014

²³ Förslag till program för CAP:s miljöeffekter 2015–2019. Uppföljning och utvärdering av den gemensamma jordbrukspolitiken. Jordbruksverket, Riksantikvarieämbetet, Havs- och vattenmyndigheten och Naturvårdsverket. Jordbruksverkets rapport 2014:18.

vård av kulturmiljöer i odlingslandskapet.²⁴ Från Landsbygdsprogrammet utbetalades under samma tid ca 125 miljoner kronor per år.²⁵

Storslagen fjällmiljö

Informationen om fornlämningar kompletteras

Riksantikvarieämbetet har börjat utreda kostnadsmässigt rimliga metoder för att kartlägga fornlämningar genom att använda fjärranalys av flygbilder och så kallad laserskanning för att komplettera och höja kvaliteten på informationen i FMIS.²⁶ En förstudie har påbörjats inom ramen för det femåriga programmet DAP. I kommande studier ska undersökas om resultaten kan omsättas i planeringsunderlag. Med lyckosamma resultat från denna metodutveckling ökar möjligheterna att ta hänsyn till fornlämningar och kulturmiljöer både i den vidsträckta och ibland svårtillgängliga fjällvärlden och på andra håll i landet där kompletteringar behövs. Då ökar även möjligheterna att nå målen för kulturmiljöarbetet och preciseringen om bevarade kulturmiljöer i målet om en storslagen fjällmiljö.

Anspråken på markavvändningen i fjällvärlden ökar genom mineralprospektering, gruvor, turistanläggningar etc.²⁷ Då behövs planeringsunderlag som gör det möjligt att väga av och ta ställning till den mest lämpliga användningen av mark- och vattenområden med hänsyn till natur- och kulturmiljöer. Samtidigt är endast bråkdelar av fjällvärlden fornminnesinventerade. För att möjliggöra rättvisande avvägningar behöver informationen om fornlämningar kompletteras i FMIS.

Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket har parallellt med detta avsatt medel för annan forskning som syftar till att målet för fjällen ska kunna uppnås.

²⁴ Utdrag från Källa 2011-2014 om länsstyrelsernas utbetalningar från anslaget 7:2 bidrag till - kulturmiljövård till olika miljötyper i odlingslandskapet. -

²⁵ Förslag till program för CAP:s miljöeffekter 2015-2019. s. 13. -

²⁶ Bland annat Kvalitetshöjning av fornminnesinformation och FMIS processer – ingår i DAP - program. Dnr 2.10.1-04043-2014 -

²⁷ Förslag till strategi för miljö kvalitetsmålet Storslagen fjällmiljö. Dnr NV-04173-13. -

God bebyggd miljö

Planeringen stärks genom stöd för lagtillämpningen

Riksantikvarieämbetet har i samarbete med Boverket utvecklat en vägledning till hur hänsynsreglerna om kulturmiljön i plan- och bygglagen (PBL) ska förstås och tillämpas. Vägledningen ingår som ett tema om kulturmiljö i Boverkets webbaserade portal PBL-kunskapsbanken. Syftet är att stödja kommunerna i deras arbete med tillämpningen av hänsynsreglerna i PBL.²⁸ Eftersträvade effekter är (1) att öka kunskaperna hos kommunala planerare om PBL som verktyg för att bevara, använda och utveckla det kulturella, historiska och arkitektoniska arvet i form av värdefulla byggnader, bebyggelsemiljöer, platser och landskap och (2) att kunskaperna om detta på sikt leder till att den miljö kvalitet som efterfrågas i miljömålet uppnås. Boverket och Riksantikvarieämbetet har under hösten 2014 genomfört webbseminarier i syfte att introducera vägledningen för målgrupperna på länsstyrelser och kommuner. Webbseminarierna hade i december 2014 genererat totalt 3 661 uppkopplingar. Både Riksantikvarieämbetet och Boverket har fått mycket god respons på vägledningen.

Myndigheten har även tagit fram en handbok för kulturmiljövårdens riksintressen. Den syftar till att tydliggöra regelverken runt kulturmiljövårdens riksintressen samt ansvars- och rollfördelningen mellan statliga och kommunala aktörer inom samhällsplaneringen. Här ges även stöd och vägledning för konsulter som arbetar med utredningar och underlag för samhällsplaneringen.²⁹ Förväntade effekter är en mer enhetlig, rättssäker, effektiv och ändamålsenlig tillämpning av miljöbalkens hänsynsregler och hushållningsbestämmelser. Detta gäller planläggning och prövning av olika ärenden, men i hög grad även upphandling, kvalitetssäkring och kommunikation av olika kunskaps-

²⁸ PBL kunskapsbanken tema kulturvården. Vägledning för plan- och bygglagens tillämpning. - Boverket och Riksantikvarieämbetet 2014. -

²⁹ Rapport från Riksantikvarieämbetet. Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6 § - miljöbalken. Handbok. 2014-06-23. -

planerings- och beslutsunderlag. Då kan kulturmiljöarbetet förbättras genom en bättre tillämpning av miljöbalkens regler.

Bakgrunden till de båda insatserna är att värdefulla miljöer kan förvanskas på grund av bristande kompetens i frågor om kulturmiljö och hur den kan tas om hand i planeringen. En god bebyggd miljö med bevarade kulturmiljöer som används och utvecklas förutsätter en god förståelse både av de miljöer³⁰ som ska hanteras i planering av markanvändning och bebyggelse och för de olika lagar som styr.

Uppföljningen av målet God bebyggd miljö 2014 visar att för stora delar av landet saknas fortfarande kunskap om bebyggelsens kulturvärden. Tillgången till antikvarisk kompetens är också låg. Närmare 70 procent av landets kommuner uppger att de saknar antikvarisk kompetens. Formellt skydd av bebyggelse används sällan. Kraftfulla åtgärder krävs för förbättrad tillämpning av befintligt regelverk, kunskapsuppbyggnad m.m.³¹

Riksantikvarieämbetet har även i tidigare studier erfarit att det framför allt är tillämpningen, och inte regelverken, som utgör hinder för ett effektivt och ändamålsenligt kulturmiljöarbete.³² De båda vägledningarna kan sammantaget bidra till förutsättningarna för att uppnå God bebyggd miljö och ett flertal andra mål som Ett rikt odlingslandskap, Storslagen fjällmiljö, Levande skogar, Levande sjöar och vattendrag, Hav i balans samt levande kust och skärgård.

³⁰ En god förståelse är beroende av aktuella kunskapsunderlag om de kulturhistoriska värden som finns i en miljö/byggnadsminne. Riksantikvarieämbetets BeBR innebär en möjlighet att samla information på ett ställe, strukturerat och konsekvent. Förutsättning är dock att informationen är uppdaterad. Det skapar även en bredare tillgång till kunskapsunderlagen, t.ex. inte bara en enda inventering, kommun eller län.

³¹ miljomal.se

³² Bland annat Kulturmiljön som resurs: hur kulturmiljöaspekterna på ett ändamålsenligt sätt kan behandlas i miljöbedömningar och miljökonsekvensbeskrivningar. ISBN 978-91-7209-472-7. Bestämmelserna för att bevara, använda och utveckla kulturmiljöer i planeringen finns i kulturmiljölagen, förordningen om statliga byggnadsminnen, plan- och bygglagen (PBL) samt miljöbalkens regler om riksintressen för kulturmiljövården, miljöbedömningar och miljökonsekvensbeskrivningar.

Ett rikt växt- och djurliv

Öka medvetenheten om det biologiska kulturarvet

Riksantikvarieämbetet arbetar på olika sätt för att öka medvetenheten om betydelsen av människans bruk för den biologiska mångfalden och om tillämpliga styrmedel för att ta tillvara det biologiska kulturarvet.³³

Bakgrunden är att vissa typer av biologiskt kulturarv är hotade och riskerar att försvinna. Det gäller till exempel det växt- och djurliv som har utvecklats i och runt odlingslandskapet. När jordbrukets bruk av markerna förändras, riskerar många av de hävdberoende arter som är en del av det biologiska kulturarvet att försvinna. Men det kan även gälla oförsiktig skötsel av alléer, parker och kyrkogårdar. Klimatförändringarna kan även komma att förändra vegetationsbetingelser och därmed påverka det biologiska kulturarvet.

Det biologiska kulturarvet ges ett visst skydd genom några olika lagar. Kulturmiljölagen kan bidra till att bevara träd och växter i de fall de ingår i skyddade anläggningar som parker, kyrkogårdar och fornlämningar. De kan även ges ett visst skydd genom planbestämmelser enligt plan- och bygglagen. De flesta alléer är skyddade genom det generella biotopskyddet i miljöbalken. Hamlade träd, vårdträd m.m. kan vara skyddade av skogsvårdslagens hänsynsparagrafer.

Det biologiska kulturarvet bidrar till att synliggöra människans historia i växter och djur. Det visar hur människan har skapat förutsättningar för den biologiska mångfalden i landskapet och att medvetet brukande behövs för att bevara den. Genom ökad medvetenhet om detta ökar möjligheterna att nå målets preciseringar om biologiskt kulturarv och om tätortsnära natur

³³ Biologisk kulturarv – växande historia. Fria eller fälla : En vägledning för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer.

Det interna miljöarbetet

Riksantikvarieämbetets interna miljöarbete har bäring på flera av de nationella miljö kvalitetsmålen, framför allt begränsad klimatpåverkan, frisk luft, ingen övergödning, bara naturlig försurning, god bebyggd miljö och giffri miljö.

Riksantikvarieämbetets miljöarbete samordnas och styrs sedan 2011 med hjälp av ett miljöledningssystem som syftar till att uppfylla generationsmålet, de nationella miljö kvalitetsmålen och att de statliga myndigheterna ska ses som en förebild i miljöarbetet. Det är en hjälp att fördela ansvaret, prioritera, kommunicera, följa upp och kontrollera myndighetens insatser för en bättre miljö. Varje år ska myndigheten dokumentera, följa upp, redovisa och förbättra sitt miljöarbete.

Organisation och ansvar

Riksantikvarieämbetets miljöledningssystem samordnas sedan 2011 av en miljösamordnare med nuvarande placering på administrativa avdelningen. Styrgrupp saknas och miljösamordnaren rapporterar istället i enlighet med den vanliga delegeringsordningen till enhetschef och avdelningschef. Samarbete sker med upphandlingsansvarig. Under 2015 finns planer på att inrätta en miljögrupp med representant på varje avdelning, till stöd för miljösamordnaren.

Miljöutredningen

Riksantikvarieämbetets nuvarande miljöpolicy antogs 2009. Samma år genomfördes också en första miljöutredning, då med fokus på myndighetens direkta miljöpåverkan. De miljöaspekter som identifierades ha störst påverkan på Riksantikvarieämbetets verksamhet var tjänsteresor, energiförbrukning, upphandling och kemikaliehantering. För dessa fyra samt pappersförbrukning satte utredningen upp treåriga mål. Enligt en mer detaljerad miljöaspektlista som upprättades 2014 (bilaga) bedöms även personalens resor till och från arbetsplatsen vara miljöaspekter av stor betydelse. En ny miljöutredning kommer att genomföras under 2015 och planen är att denna även ska inkludera

myndighetens indirekta miljöpåverkan. I samband med detta kommer även miljöpolicyen att ses över.

Miljömål och handlingsplan

I samband med den första miljöutredningen 2009 sattes treåriga mål för perioden 2010–2012. 2013 års miljöredovisning visade att:

- Tjänsteresorna minskade under de två första åren av målperioden, men under 2012 ökade resandet igen, och jämfört med 2009 års nivå var ökningen 13 procent under perioden. Målet uppfylldes inte.
- Energiförbrukningen har minskat med 2 procent. Målet om en tioprocentig minskning uppfylldes inte.
- Vad gäller målet för upphandlingar, kartläggning av leverantörer och produkter, ställdes miljökrav vid 10 av de 11 upphandlingar som genomfördes under året. Det har bland annat varit för maskintjänster, energi, lokalvård, varumärkeskonsult och medarbetarundersökning. E-beställningsprojektet försenades och därför gjordes ingen kartläggning och ingen rankinglista, varpå målen för upphandling ändå inte uppfylldes.
- Målet för kemikaliehantering uppfylldes inte helt. Ett nytt kemikaliesystem infördes som gav bättre kontroll och färre personer med möjlighet att hantera kemikalier. Endast en fjärdedel av de som skulle genomgå dock utbildning i kemikaliehantering.
- Målet för att minska (-10%) pappersförbrukningen har uppnåtts (-24% 2010–2012).

För 2013 sattes endast målen att reducera utsläppen av kg CO₂/anställd och i stället öka användningen av videokonferenser. Under året ökade användningen av videokonferenser med 4 procent samtidigt som utsläppen från tjänsteresorna (kg CO₂/person) minskade med 22 procent. Det minskade resandet antas bero på en kombination av fler videokonferenser och att några reseintensiva projekt avslutats eller gått in i mindre mötesaktiva faser. För 2014 har mål saknats helt och hållet.

detaljerad handlingsplan har heller inte gjorts. Nya mål för 2015 föreslås av miljösamordnare i samråd med ansvariga chefer.

Rutiner och riktlinjer

Vid sidan av den övergripande miljöpolicy ställer Riksantikvarieämbetet även miljökrav i resepolicy och anskaffningspolicy. En policy för möten ska tas fram 2015 i syfte att öka antalet videokonferenser på bekostnad av framför allt flygresor. Kartläggningen av leverantörer och produkter genomfördes 2014 och i alla nya avtal som görs finns miljökrav med som en aspekt.

Kommunikation

Syftet med kommunikationen är att hålla personalen och externa intressenter informerade om hur myndighetens miljöarbete fortskrider. Myndighetens miljöpolicy och miljöredovisningar ligger ute på webben, såväl internt som externt. Den årliga miljöredovisningen och rankingen redovisas även som nyhetsnotiser på intranätet.

Utbildning

Principen är att ha en utbildning om året, ibland mer grundläggande, ibland i form av en inspirationsföreläsning. Miljöledningssystemet och processen för att arbeta med det beskrivs för nyanställda i samband med att de genomgår sin introduktionsutbildning.

Uppföljning

Uppföljning av det interna miljöarbetet sker årligen och resultatet rapporteras till Kulturdepartementet och Naturvårdsverket.

I miljöredovisningen ska det rapporteras hur myndigheten arbetar med betydande indirekt och direkt miljöpåverkan, miljöpolicy, miljömål och handlingsplaner, grön IT, miljöanpassad upphandling, måluppfyllelse och kunskap och utbildning

I miljöredovisningen ska även miljöledningsarbetets effekter rapporteras genom beräkningar av:

- utsläpp av koldioxid från resor och övriga transporter
- energianvändning i lokaler
- antal upphandlingar med miljökrav

Ett arbete har gjorts för att vi årligen ska kunna få statistik över resandets omfattning från våra reseleverantörer.

Effektivisera miljömålsarbetet

Riksantikvarieämbetet ser några förbättringsområden som kan effektivisera myndighetens miljömålsarbete.

Målövergripande analyser av kulturmiljöarbetet

Riksantikvarieämbetet avser att utveckla sin medverkan i den fördjupade utvärderingen genom att målövergripande analysera hur kulturmiljöaspekten tas om hand inom olika sektorer. Analysen kan göras på grundval av de åtta uppföljningsansvariga myndigheternas sammanställningar och analyser av respektive miljömål. Resultatet kan bidra med förslag till åtgärder för kulturmiljön och till Naturvårdsverkets målövergripande analys för generationsmålet.

Påbörja landskapsobservationer

Under 2014 har Riksantikvarieämbetet utvecklat en modell för så kallade landskapsobservationer. Syftet har varit att identifiera hot om skada eller påverkan på kulturmiljöer som är lagskyddade eller omfattas av hänsynsregler³⁴ samt att uppskatta möjligheten att mäta och följa upp påverkan genom befintlig statistik. Behov av ett antal uppföljningsprojekt har identifierats. De mest angelägna följer av aktuella förändringsprocesser som kan ge skador på kulturmiljöer och där det är möjligt att följa utvecklingen genom tillgång på data av god eller förhållandevis god kvalitet. I kommande arbeten planeras analyser av processer där påverkan på kulturmiljön är mindre känd och där tillgången till statistik är sämre. Likaså planeras ett förslag till handlingsprogram för det långsiktiga arbetet. Bedömningen är att arbetsmodellen redan under de närmaste åren kan användas som underlag för uppföljning av både kulturmiljömålen och miljökvalitetsmålen.

³⁴ Kulturmiljölagen, Förordning (2013:558) om statliga byggnadsminnen, plan- och bygglagen, miljöbalken, konventionen om skydd av världens kultur- och naturarv, Skogsvårdslag (1979:429) etc.

Kommunicera samhällsnyttan

Riksantikvarieämbetet behöver tydligare kommunicera samhällsnyttan av ett kompetent kulturmiljöarbete inom andra sektorer. Detta är också en förutsättning för att uppnå kulturmiljöaspekten av miljömålen. Vi ska utarbeta en informationsskrift om vår roll och hur vi kan stödja andra myndigheter med ansvar i miljömålssystemet. Vårt arbete med att integrera kulturmiljöaspekten i andra genomförandemyndigheter ska intensifieras i syfte att hjälpa de övriga 24 myndigheterna och 21 länsstyrelserna att öka måluppfyllelsen av miljömålen. Genomslaget av vårt stöd till andra sektorer behöver även följas upp och utvärderas.³⁵ Den fördjupade utvärderingen 2019 är ett lämpligt tillfälle för en sådan utvärdering.

Samverkan med de uppföljningsansvariga

Riksantikvarieämbetet och de miljömålsansvariga myndigheterna kan tillsammans utveckla samverkan och göra systemen för att följa upp kulturmiljöaspekterna av respektive miljömål mer ändamålsenliga. Centrala frågor att undersöka är hur kulturmiljöer påverkas av verksamheter inom de olika myndigheternas ansvarsområden och att utreda lämpliga åtgärder för hur hänsynen i verksamheten kan öka.³⁶ Indikatorerna för att följa upp åtgärder och tillståndet för kulturmiljön inom respektive område behöver revideras. Nya indikatorer behöver också identifieras.

Riksantikvarieämbetet uppfattar vidare att det finns vissa oklarheter runt fördelningen av roller, vem som gör vad, i den fördjupade utvärderingen. Förståelsen för en rollfördelning enligt en tvärsektoriell arbetsmodell förefaller inte vara självklar. Det finns utrymme att förtydliga rollfördelningen i samverkan med de uppföljningsansvariga myndigheterna.

³⁵ Till exempel Riksantikvarieämbetets bidrag till Energimyndighetens vägledning på webben - om planering för vindkraftsutbyggnad. -

³⁶ Ett exempel kan vara att tillsammans med Havs- och vattenmyndigheten utreda - möjligheterna att minska skadorna som träning orsakar på marina fornlämningar. -

Stärk det interna miljöarbetet

Riksantikvarieämbetet ser några förbättringsområden som kan effektivisera myndighetens interna miljöarbete.

Organisation

Miljöarbetet kan integreras bättre i myndighetens arbete och organisation. Det kan genomsyra hela verksamheten och pekas ut som en viktig strategisk fråga. Utifrån 2015 års miljöutredning ska en strategisk plan tas fram, med miljömål och handlingsplaner de kommande tre åren 2016–2018.

Kommunikation och utbildning

Myndighetens miljöarbete ska vara tydligt och synas för alla medarbetare. Personalen behöver få tydlig information om hur det interna miljöarbetet fortskrider, vilka målen är och om de uppnås eller inte. Återkommande återkoppling är viktig för att uppmuntra personalen och externa intressenter, och inspirera dem att jobba vidare. Även de rutiner och policyer som finns måste kommuniceras för att inte glömmas bort i det dagliga arbetet. En bra kommunikation gör det också lättare att få synpunkter på det som görs och inhämta förslag till förbättringar.

Riksantikvarieämbetets interna miljömål för 2015

Riksantikvarieämbetet arbetar just nu med interna miljömål för 2015. Ambitionen är att målen ska vara tidssatta och kvantifierade. Målen rör ett antal olika områden. Ett av dem handlar om att genomföra de rekommendationer som framkommit vid arbetet med Grön IT, bland annat utarbeta rekommendationer för miljöanpassad upphandling av IT och en policy för resfria möten. Ett annat handlar om att ställa tydliga miljökrav vid samtliga upphandlingar. Vidare ska pappersförbrukningen minska med 20 procent jämfört med 2014 genom riktlinjer för att hålla nere antalet utskrifter samt teknisk funktionalitet hos skrivarna. Myndighetens återvinning ska ses över med målet att minska resursanvändningen och underlätta för en miljöriktig avfallshantering.

Källor

- BeBR – Bebyggelseregistret. Riksantikvarieämbetets nationella informationssystem med information om det byggda kulturarvet.
- Biologiskt kulturarv – växande historia. Informationsbroschyr i samarbete mellan Riksantikvarieämbetet och Centrum för biologisk mångfald ISBN 978-91-7209-687-5.
- Direktupphandling av rättsutredning rörande fornminnesbrott enligt kulturmiljölagen (1988:950). Riksantikvarieämbetet dnr. 2.1.1-02726-2014
- Fria eller fälla: En vägledning för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer ISBN 978-91-7209-702-5.
- Förordning (2007:1184) med instruktion för Riksantikvarieämbetet.
- Förordning (2013:558) om statliga byggnadsminnen.
- Förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer.
- Förslag till program för CAP:s miljöeffekter 2015–2019. Uppföljning och utvärdering av den gemensamma jordbrukspolitiken. Jordbruksverket, Riksantikvarieämbetet, Havs- och vattenmyndigheten och Naturvårdsverket. Jordbruksverkets rapport 2014:18.
- Förslag till strategi för miljö kvalitetsmålet Storslagen fjällmiljö. Naturvårdsverkets dnr. NV-04173-13.
- Hänsynen till forn- och kulturlämningar. Resultat från Hänsynsuppföljning Kulturmiljöer 2013. Skogsstyrelsen rapport 4:2014.
- Klimat- och miljöeffektens påverkan på kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Delrapport 2. Vilken påverkan får klimatförändringarna? Riksantikvarieämbetet (<http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/7677>).
- Klimatanpassning och energieffektivisering – en nationell handlingsplan för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse 2015-2017. Arbetshandling. Riksantikvarieämbetet dnr 3.5.1-1380-2014.
- Kulturmiljölagen (1988:950).
- Kulturmiljön som resurs: hur kulturmiljöaspekterna på ett ändamålsenligt sätt kan behandlas i miljöbedömningar och miljökonsekvensbeskrivningar. ISBN 978-91-7209-472-7.

Kvalitetshöjning av fornminnesinformation och FMIS processer – ingår i DAP program. Riksantikvarieämbetet dnr. 2.10.1-04043-2014.

Källa. Riksantikvarieämbetets IT-system för utbetalning och uppföljning av anslaget 7:2 bidrag till kulturmiljövård.

Lag (1966:314) om kontinentalsockeln.

Lag (1992:1140) om Sveriges ekonomiska zon.

Miljöbalken (1998:808).

Miljömål.se – den svenska miljömålsportalen.

PBL kunskapsbanken tema kulturvården. Vägledning för plan- och bygglagens tillämpning. Boverket och Riksantikvarieämbetet 2014.
<http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman1/Kulturvarden/>

Plan- och bygglag (2010:900).

Projektplan – Skogsbrukets skador på kulturmiljön - orsaksanalys och åtgärdsförslag. Riksantikvarieämbetet dnr. 3.5.1-00609-2014.

Proposition 2012/13:96. Kulturmiljöns mångfald.

Rapport från Riksantikvarieämbetet (PDF): Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Handbok. 2014-06-23.
<http://www.raa.se/ny-handbok-for-kulturmiljovardens-riksintressen-2/>

Rapport, 2014:14. Skog och Historia. Granskning och kvalitetssäkring av kulturhistoriska lämningar i Västernorrlands län 2013. Flera socknar och kommuner. Riksantikvarieämbetet dnr. 3.4.2-02051-2014.

Regleringsbrev för budgetåret 2015 avseende Riksantikvarieämbetet.

Remiss från Havs- och vattenmyndigheten. Begäran om sektorsunderlag till kommande havsplanering. Riksantikvarieämbetet dnr 1.1.4-00476-2013.

Remiss Förslag till direktiv om havsplanering och integrerad kustförvaltning. Riksantikvarieämbetet dnr. 1.1.4-03432-2013.

SFS 2013:548 Lag om ändring i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Skogsvårdslag (1979:429).

Slutredovisning av miljömålsprojektet. Indikatorer för levande kust och skärgård: att mäta förutsättningarna för framtidens kulturarv. ISBN 91-7209-343-9.

Statskontoret 2013:12. Myndigheternas arbete inom miljömålssystemet
Delrapport.

Statskontoret 2014:10. Styrningen och arbetet inom miljömålssystemet –
slutrapport.

Vindlov.se. Webbplats om tillståndsfrågor för vindkraftverk som tagits
fram i samarbete med omkring 20 offentliga myndigheter och
organisationer. Samordnande myndighet för projektet är
Energimyndigheten. www.vindlov.se.

Överinseende av skogsärenden och 2 kap KML. Riksantikvarieämbetet
dnr. 3.5.1-00603-2014